

Dnyanplus Academy

आपत्ती : व्याख्या व प्रकार

राज्यसेवा व UPSC

संपूर्ण तक्ता

आपत्तीचा प्रकार	उपप्रकार / उदाहरण	One Liner
आपत्ती	सर्वसाधारण संकल्पना	मानवी, भौतिक, आर्थिक किंवा पर्यावरणीय मोठी हानी घडवून आणणारी आणि प्रभावित समाजाच्या सामना करण्याच्या क्षमतेपलीकडे जाणारी गंभीर घटना म्हणजे आपत्ती.
नैसर्गिक आपत्ती	भूकंप	भूगर्भातील हालचालीमुळे पृथ्वीच्या पृष्ठभागावर निर्माण होणारी अचानक कंपने म्हणजे भूकंप.
नैसर्गिक आपत्ती	ज्वालामुखी	पृथ्वीच्या अंतर्भागातील मॅग्मा, राख व वायू पृष्ठभागावर बाहेर पडण्याची घटना म्हणजे ज्वालामुखी उद्रेक.
नैसर्गिक आपत्ती	त्सुनामी	समुद्रतळातील भूकंप किंवा इतर भूगर्भीय हालचालीमुळे निर्माण होणाऱ्या प्रचंड समुद्री लाटांची मालिका म्हणजे त्सुनामी.
नैसर्गिक आपत्ती	पूर	अतिवृष्टी, नदीला आलेला पूर किंवा जलसाठ्यामुळे पाणी सामान्य प्रवाहक्षेत्राबाहेर पसरून मोठा प्रदेश जलमय होणे म्हणजे पूर.
नैसर्गिक आपत्ती	दुष्काळ	दीर्घकाळ अपुरा पाऊस पडल्यामुळे पाणी, शेती आणि उपजीविकेवर गंभीर परिणाम होणारी परिस्थिती म्हणजे दुष्काळ.

आपत्तीचा प्रकार	उपप्रकार / उदाहरण	One Liner
नैसर्गिक आपत्ती	चक्रीवादळ	कमी दाबाच्या केंद्राभोवती वेगाने फिरणारी तीव्र वादळी हवामान प्रणाली म्हणजे चक्रीवादळ.
नैसर्गिक आपत्ती	भूस्खलन	माती, दगड किंवा खडकांचा गुरुत्वाकर्षणामुळे उतारावरून मोठ्या प्रमाणात खाली सरकणे म्हणजे भूस्खलन.
नैसर्गिक आपत्ती	हिमस्खलन	पर्वतीय भागातील बर्फाचा मोठा थर उतारावरून वेगाने खाली कोसळणे म्हणजे हिमस्खलन.
नैसर्गिक आपत्ती	ढगफुटी	अत्यंत कमी कालावधीत मर्यादित क्षेत्रावर अतिशय मोठ्या प्रमाणात पाऊस पडणे म्हणजे ढगफुटी.
नैसर्गिक आपत्ती	उष्णतेची लाट	एखाद्या प्रदेशात असामान्यपणे दीर्घकाळ अत्यंत उच्च तापमान राहणे म्हणजे उष्णतेची लाट.
नैसर्गिक आपत्ती	थंडीची लाट	एखाद्या प्रदेशात असामान्यपणे कमी तापमानाची स्थिती निर्माण होणे म्हणजे थंडीची लाट.
नैसर्गिक आपत्ती	वीजप्रपात	वातावरणातील विद्युत भारांच्या विसर्जनामुळे निर्माण होणारी तीव्र विद्युत चमक व त्यासोबत होणारी घटना म्हणजे वीजप्रपात.
नैसर्गिक आपत्ती	गारपीट	वादळी ढगांमधून बर्फाच्या गोळ्यांच्या स्वरूपात गारा जमिनीवर पडणे म्हणजे गारपीट.
नैसर्गिक आपत्ती	वादळ	तीव्र वेगाने वाहणारे वारे, पाऊस, धूळ किंवा इतर वातावरणीय घटकांमुळे निर्माण होणारी तीव्र हवामान घटना म्हणजे वादळ.

आपत्तीचा प्रकार	उपप्रकार / उदाहरण	One Liner
मानवनिर्मित आपत्ती	औद्योगिक दुर्घटना	औद्योगिक प्रक्रिया, यंत्रसामग्री किंवा मानवी त्रुटींमुळे मोठ्या प्रमाणात जीवित व मालमत्तेचे नुकसान होणे म्हणजे औद्योगिक आपत्ती.
मानवनिर्मित आपत्ती	रासायनिक दुर्घटना	विषारी किंवा घातक रसायनांची गळती, स्फोट किंवा प्रसारामुळे निर्माण होणारी आपत्ती म्हणजे रासायनिक आपत्ती.
मानवनिर्मित आपत्ती	अणु दुर्घटना	अणुऊर्जा किंवा अणुसंबंधित सुविधांमधील दुर्घटनेमुळे किरणोत्सर्गाचा धोका निर्माण होणे म्हणजे अणु आपत्ती.
मानवनिर्मित आपत्ती	किरणोत्सर्गी दुर्घटना	किरणोत्सर्गी पदार्थांचा अनियंत्रित प्रसार झाल्यामुळे मानवी आरोग्य व पर्यावरणाला धोका निर्माण होणे म्हणजे किरणोत्सर्गी आपत्ती.
मानवनिर्मित आपत्ती	आग	अनियंत्रित आगीमुळे जीवित, मालमत्ता व पर्यावरणाचे मोठ्या प्रमाणावर नुकसान होणे म्हणजे अग्निआपत्ती.
मानवनिर्मित आपत्ती	तेलगळती	समुद्र किंवा जमिनीवर पेट्रोलियम पदार्थ मोठ्या प्रमाणात सांडल्यामुळे होणारे पर्यावरणीय नुकसान म्हणजे तेलगळती.
मानवनिर्मित आपत्ती	वाहतूक दुर्घटना	रस्ते, रेल्वे, हवाई किंवा जलवाहतुकीतील मोठ्या अपघातांमुळे निर्माण होणारी आपत्ती म्हणजे वाहतूक आपत्ती.
मानवनिर्मित आपत्ती	धरण दुर्घटना	धरणाच्या संरचनेचे अपयश किंवा मोठ्या प्रमाणातील पाणी अनियंत्रितपणे सोडले जाण्यामुळे निर्माण होणारी आपत्ती म्हणजे धरण दुर्घटना.
जैविक आपत्ती	महामारी	संसर्गजन्य रोगाचा मोठ्या भौगोलिक क्षेत्रात आणि मोठ्या लोकसंख्येत प्रसार होणे म्हणजे महामारी.

आपत्तीचा प्रकार	उपप्रकार / उदाहरण	One Liner
जैविक आपत्ती	साथीचा रोग	एखाद्या प्रदेशातील लोकसंख्येत संसर्गजन्य रोगाचा अपेक्षेपेक्षा मोठ्या प्रमाणात प्रसार होणे म्हणजे साथ.
जैविक आपत्ती	पशुरोग	प्राण्यांमध्ये मोठ्या प्रमाणावर रोगाचा प्रसार होऊन आर्थिक किंवा सामाजिक परिणाम निर्माण होणे म्हणजे पशुरोगजन्य आपत्ती.
तांत्रिक आपत्ती	पायाभूत सुविधा बिघाड	वीज, दूरसंचार, जलपुरवठा किंवा इतर महत्त्वाच्या प्रणालींच्या मोठ्या बिघाडामुळे निर्माण होणारे संकट म्हणजे तांत्रिक आपत्ती.
तांत्रिक आपत्ती	औद्योगिक प्रणाली अपयश	तांत्रिक किंवा यांत्रिक बिघाडामुळे औद्योगिक प्रणाली नियंत्रणाबाहेर जाणे आणि नुकसान होणे म्हणजे तांत्रिक औद्योगिक आपत्ती.
संघर्षजन्य आपत्ती	युद्ध	दोन किंवा अधिक पक्षांमधील सशस्त्र संघर्षामुळे मोठ्या प्रमाणावर जीवित, मालमत्ता व पायाभूत सुविधांचे नुकसान होणे म्हणजे युद्धजन्य आपत्ती.
संघर्षजन्य आपत्ती	दहशतवादी हल्ला	दहशत निर्माण करण्याच्या उद्देशाने केलेल्या हिंसक कारवाईमुळे मोठ्या प्रमाणात जीवित किंवा मालमत्तेची हानी होणे म्हणजे दहशतवादी आपत्ती.
संघर्षजन्य आपत्ती	दंगल	मोठ्या समूहातील हिंसक संघर्षामुळे जीवित, मालमत्ता व सार्वजनिक व्यवस्थेचे नुकसान होणे म्हणजे दंगलजन्य संकट.
बहुआपत्ती	एकापेक्षा अधिक धोके	एकाच प्रदेशात एकाच वेळी किंवा परस्परांशी संबंधित अनेक आपत्तींचा परिणाम होणे म्हणजे बहुआपत्ती परिस्थिती.
मानवी-प्रेरित आपत्ती	पर्यावरणीय हानी	मानवी हस्तक्षेपामुळे नैसर्गिक परिसंस्थेचा न्हास होऊन आपत्तीचा धोका किंवा तीव्रता वाढणे म्हणजे मानवी-प्रेरित पर्यावरणीय संकट.

आपत्ती व्यवस्थापनाचा मूलभूत क्रम

टप्पा	One Liner
धोका	नुकसान घडवून आणण्याची संभाव्यता असलेली नैसर्गिक किंवा मानवनिर्मित घटना म्हणजे धोका.
असुरक्षितता	आपत्तीमुळे नुकसान होण्याची व्यक्ती, समाज किंवा प्रदेशाची संवेदनशीलता म्हणजे असुरक्षितता.
जोखीम	धोका, संपर्कात असलेली लोकसंख्या किंवा मालमत्ता आणि असुरक्षितता यांच्या परस्परसंबंधातून निर्माण होणारे संभाव्य नुकसान म्हणजे आपत्ती जोखीम.
पूर्वतयारी	आपत्तीपूर्वी बचाव, प्रतिसाद आणि नुकसान कमी करण्यासाठी केलेली नियोजनबद्ध तयारी म्हणजे पूर्वतयारी.
शमन	आपत्तीची संभाव्यता किंवा तिचे परिणाम कमी करण्यासाठी केलेले दीर्घकालीन उपाय म्हणजे आपत्ती शमन.
प्रतिसाद	आपत्ती घडल्यानंतर बचाव, मदत, स्थलांतर आणि तातडीच्या सेवा पुरविण्याची प्रक्रिया म्हणजे प्रतिसाद.
पुनर्वसन	आपत्तीग्रस्त लोकांना सामान्य सामाजिक व आर्थिक जीवनाकडे परत आणण्याची प्रक्रिया म्हणजे पुनर्वसन.
पुनर्बांधणी	आपत्तीत नुकसान झालेल्या घरे, रस्ते, पूल व इतर पायाभूत सुविधांची पुन्हा उभारणी म्हणजे पुनर्बांधणी.
पुनर्प्राप्ती	आपत्तीनंतर समाज, अर्थव्यवस्था आणि पायाभूत व्यवस्था पूर्ववत किंवा अधिक सक्षम करण्याची व्यापक प्रक्रिया म्हणजे पुनर्प्राप्ती.